

**KÖZÖSSÉGI ERDŐGAZDÁLKODÁS – VIDÉKI
TÁRSADALOM.
SZEMPONTOK A SZÉKELYFÖLDI KÖZBIRTOKOSSÁGOK
TÁRSADALMI SZEREPÉNEK VIZSGÁLATÁHOZ**

**COMMUNITY FORESTRY – RURAL SOCIETY. ASPECTS
FOR ANALYSING THE SOCIAL ROLE OF
COMPOSESATORATES IN SEKLERLAND**

BIRÓ A. ZOLTÁN

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja
biroa_zoltan@yahoo.com

Összefoglalás

A tanulmány a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében 2020-2021 folyamán szervezett elemzési program eredményeit foglalja össze, amely a székelyföldi erdőgazdaság legfontosabb összetevőjének, a közbirtokossági szerkezetnek az elemzésére irányult. Az interjúsorozatra, esetelemzésekre, személyes megfigyelésre, terepmunkára alapozó kutatási program a lokális léptékben működő közbirtokosságok működését a helyi társadalom közegében vizsgálja, olyan témák mentén mint a közbirtokossági szerkezet társadalmi beágyazottsága, a helyi közösségi tudás szerepe, a helyi kontextusban termelődő vezetői szerepek. A tanulmány első része ismerteti azokat a kontextuális jellemzőket (az erdőgazdaság térségi szereplői, térségi szervezeti keretek, az erdőgazdasággal kapcsolatos narratívák, az erdőgazdaság társadalmi beágyazottsága), amelyek figyelembevétele szükségesnek mutatkozik a közbirtokosságok komplex társadalmi szerepének a vizsgálatához. A tanulmány második része a közbirtokosságok működésével kapcsolatos elemzések eredményeit foglalja össze¹.

Kulcsszavak: közösségi erdőgazdálkodás, közbirtokosságok, vidéki társadalom

¹ A tanulmány első, nagyobb terjedelmű változatát lásd: Biró 2020.

Bevezetés

A KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében 2018-ban készítettük a Nagyküküllő Közbirtokossági Szövetség felkérésére az első olyan szakmai elemzést, amely a székelyföldi erdőgazdaság mai társadalmi szerepének kérdéskörével foglalkozott². Ebben a tanulmányban vázoltuk fel azokat a megközelítési szempontokat és módszereket, amelyek figyelembe vételét – a térségi lokális és regionális társadalmi szerkezeteinek működésével kapcsolatos kutatásaink tapasztalatai alapján – az erdőgazdaság társadalmi szerepének témakörében is alkalmazásra javasoljuk. Ennek a programnak a folytatásaként került sor 2020-2021 folyamán egy olyan komplex elemzési programra, amelynek keretében interjúsorozat, esetelemzések, személyes megfigyelésre alapozó terepmunka alapján vizsgáltuk a székelyföldi erdőgazdaság legfontosabb összetevőjének, a közbirtokossági szerkezetnek a működését. Ez a megközelítés hangsúlyosan arra irányult, hogy a lokális léptékben működő közbirtokosságok működését a helyi társadalom közegében vizsgálja, olyan témák mentén mint a közbirtokossági szerkezet társadalmi beágyazottsága, a helyi közösségi tudás szerepe, a helyi kontextusban termelődő vezetői szerepek. A közbirtokosságok működésének jogi, adminisztratív, gazdasági illetve társadalomtörténeti aspektusaival csak olyan mértékben foglalkoztunk, amennyiben ezek az információk a jelenlegi működés megértése érdekében szükségesnek mutatkozik. Nem foglalkozunk ebben a keretben a közbirtokosságok történetét, korábbi működési modelljeit feldolgozó, nagyon gazdag szakmai anyagnak a bemutatásával sem (Bárth 2010, Oroszi 1995, 2004, 2006, Kádár 1993, 1994, 1999, Kádár – Pál Antal 2002, Garda 1998, 2002), amelynek ismerete szintén nagyon hasznos a mai folyamatok, illetve a mai folyamatokat meghatározó mentalitások és magatartási modellek megértéséhez. Ezek a társadalomtörténeti anyagok is foglalkoznak – a közösségi erdővagyonok statisztikai, gazdasági, jogi, kisebbségpolitikai elemzések mellett – a közösségi erdőgazdálkodás társadalmi-kulturális összetevőivel (társadalmi szerveződési formák és szabályozások, érték- és normarendszerek, magatartásformák, társadalmi tudás konstrukciók), az erdővagyon, a gazdálkodási mód és a társadalmi meghatározottság összefüggéseivel. Ez utóbbi három tényező (erdővagyon, gazdálkodási mód, társa-

² KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja: Erdő a közösségért, közösség az erdőért. Erdővagyon a Székelyföldön: Helyzetelemzési anyag. Kézirat.

dalmi meghatározottság) együttes bemutatása holisztikus megközelítést igényel, és a korábbi időszakokra vonatkozó ilyen jellegű elemzések elkészítése is fontos szakmai feladat. A közösségi erdővagyonok komplex társadalmi szerepének társadalomtörténeti feldolgozása azonban még várat magára³. Ennek a szakmai feladatnak az elvégzése azért is fontos, mert tapasztalataink szerint a térségi közbirtokosságok és más közösségi erdő vagyonok rendszerváltás utáni visszaigénylésében és az erdőgazdálkodási gyakorlat újjászervezésében, az erdővagyonhoz való viszonyulásban, illetve a gazdálkodási gyakorlatok kialakulásában ennek a három komponensnek az egymást befolyásoló komplex viszonyrendszere meghatározó jellegű volt.

Kutatási programunk feltáró-alapozó jellegű, további adatgyűjtésekre és elemző munkára van szükség azoknak a részkérdéseknek a vizsgálatához, amelyek a közösségi erdővagyonok társadalmi vonatkozásainak feltárását lehetővé teszik. A kutatási program indítását az indokolta, hogy ennek a jelentős volumenű és – lokális léptékben – nagyon jelentős társadalomtörténeti-mentális súllyal rendelkező közösségi vagyonformának a működését a térségi szakmai vagy fejlesztéspolitikai elemzések, fejlesztési koncepciók csak nagyon ritkán hozzák kapcsolatba a lokális társadalom működésével vagy versenyképességével, csak elvétve esik szó ennek a közösségi vagyonformának a mai társadalomformáló szerepéről, a döntően külső erőforrások bevonására alapozó fejlesztési tervek (helyiek vagy regionálisak) csak igen kevés esetben számolnak ezzel a helyi/térségi vagyonnal, mint különlegesen nagy értékű endogén gazdasági/társadalmi/környezeti adottsággal.

Jelen tanulmány első részében röviden ismertetjük azokat a kontextuális jellemzőket (az erdőgazdaság térségi szereplői, térségi szervezeti keretek, az erdőgazdasággal kapcsolatos narratívák, az erdőgazdaság társadalmi beágyazottsága), amelyek figyelembevétele szükségesnek mutatkozik a közbirtokosságok komplex társadalmi szerepének a vizsgálatához. A tanulmány második része a kutatási programnak a közbirtokosságok működésével kapcsolatos elemzési eredményeit foglalja össze⁴.

³ Az utóbbi időszakban két ilyen irányú szakmai kísérlet is történt, mindkettő a Csíki Magánjavak társadalomtörténetének főlvázolásával foglalkozik. Kocsis Lajos könyve (2006) az 1969-1923 közti időszak történéseit dolgozza fel, a Bíró Z. Zoltán által szerkesztett kötetben (2017) Bíró Albin közöl ilyen jellegű szemléletes, adatgazdag anyagot.

⁴ A kutatási program eredményeinek részletesebb bemutatását az ebben a témakörben szerkesztett tanulmánykötet tartalmazza: Bíró – Tamás 2021.

1. A közbirtokosságok működésének térségi kontextusa

1.1. Az erdőgazdaság szereplői

A székelyföldi erdőgazdaság szerkezetét és működését tekintve sokszereplős, összetett struktúra. Működésében többféle intézménytípus, többféle szereplő kapcsolódik össze, ezek egy része a térségi erdőgazdaság belső (saját) szereplője, más része külső intézmény és szereplő. Az erdőgazdaság szereplőinek státusa, tevékenysége, cél- és értékrendszere többféle, a szereplők közti kapcsolatok és együttműködések nehezen alakíthatók ki. Jellemző példa erre, ahogyan a korábbi időszakokban kialakult közbirtokossági működtetési modell (működtetési rutin vagy az ahhoz kapcsolódó tudás) korlátozza az innovatív fejlesztési kezdeményezéseket, a tulajdonértelmezés ideologikus tartalmai korlátozzák a környezetvédelem szereplőivel való együttműködést, az állami szereplők adminisztratív eljárásai a tulajdonosok oldalán egyértelmű fenyegetésként tematizálódnak. Mindezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a térségi diskurzus (közbeszédben, média tematizációkban, szakmai és közéleti megnyilvánulásokban egyaránt) az erdőgazdaság szereplői közti kapcsolatokban és együttműködésekben mutatkozó korlátokat és eredménytelen kísérleteket a legtöbb esetben a szereplők képzetlenségére, a saját érdekek előtérbe helyezésére vezeti vissza. Természetesen vannak ilyen helyzetek, érdemes azonban számolni azzal, hogy az erdőgazdaság szereplői közti kapcsolódások és együttműködések korlátai alapvetően strukturális jellegűek, az erdőgazdaság szereplőinek működésébe vannak belekódolva. A térségi erdőgazdaság szereplőinek fontosabb típusairól eddig nem készültek olyan elemzések/leírások, amelyek bemutatják az egyes típusok szerkezetét és működési modelljeit, és nem készültek az egyes szereplők egyediségét elemző anyagok sem. Az alábbi rövid ismertetőben jelzésszerűen soroljuk fel a térségi erdőgazdaság fontosabb szereplőit, amelyekkel a közbirtokosságok a működésük során szükségszerűen kapcsolatba kerülnek (a felsorolás nem sorrend):

- Községi erdőtulajdonosok
- Magánerdészetek és állami erdészetek
- Az erdőtémával kapcsolatban álló, egyéni szakmai alapon foglalkozó szakemberek
- Ellenőrzési rendszerek, hivatalok
- Természet- és környezetvédelmi témákkal foglalkozó civil szervezetek

- Közéleti, politikai szereplők (intézmények és személyek)
- Térségi formális szervezeti keretek (közbirtokosságok, uniók, a Székelyföldi Erdőtulajdonosok és Erdőgazdálkodók Szövetsége)
- Faipari vállalkozások és gazdasági klaszterek (kitermelés, feldolgozás)
- Támogatási programok
- Magyarországi szakmai intézmények és szakemberek
- Térségi és lokális közvélemény
- Egyetemi képzés
- Média és médiatematizáció
- Natura 2000 gondnokságok
- Vadásztársaságok
- Az erdei gyümölcsök értékesítésével foglalkozó vállalkozások
- A térségi turisztikai szereplők egy része
- A községi adminisztratív jogköröket gyakorló önkormányzatok
- Térségi vagy kistérségi fejlesztéspolitikával foglalkozó szakemberek

Három fontos jellemzőre azonban már az eddigi kutatási tapasztalatok szerint felhívhatjuk a figyelmet. Ezek a jellemzők a közbirtokosságok működésében, illetve a közbirtokosságok egymáshoz való viszonyában is kimutathatók:

- Az erdőgazdaság térségi szereplői szigetszerűen működnek. A szereplők között vannak pragmatikus együttműködések, de nem tapasztalható az egyes szereplők strukturális egymásrahangeltsége, stratégiai jellegű együttműködése.
- A gyakorlati jellegű, esetenként kényszerű együttműködések mögött a strukturális viszony rendszerint oppozíciós jellegű vagy ellenséges.
- A szereplők által leginkább kedvelt működési modell a párhuzamosság (egymásra figyelve, egymás mellett, de nem együttműködve).

1.2. Térségi szervezeti keretek

A térségi erdővagyon tulajdonosainak három, formálisan egymásra épülő szervezeti szintje van. Ezeket maguk a közösségi tulajdonosok alakították ki és működtetik.

- Lokális léptékű vagy ennél is kisebb erdőtulajdonosi szervezetek: közbirtokosság, egyházi tulajdon, önkormányzati tulajdon, egyéni tulajdon. Ezek közt a közbirtokosságok száma és szerepe a meghatározó.

- Az uniók egy-egy kisebb térség, földrajzi tájegység erdőgazdálkodási szereplői fogják egybe egyesületi és gazdasági szervezet (Zrt) formájában. Bottom-up típusú szerveződés, de fontos megjegyezni, hogy külső kényszer hatására jött létre. A magánerdészetek alakítása, illetve az erdők szakmai felügyeletét-gondozását végző erdészeti intézményekkel való együttműködés érdekében a sok kisebb területtel rendelkező helyi közbirtokosságnak közös szervezeti formát kellett létrehozniuk ahhoz, hogy ily módon kialakíthassák a szakmai megállapodáshoz szükséges, a törvényi szabályozás által előírt területnagyságot.
- A székelyföldi térség egészére kiterjedő szervezeti forma a Székelyföldi Erdőtulajdonosok és Erdőgazdálkodók Szövetsége (a térségi szakmai-közéleti diskurzusban többnyire a szervezet román nyelvű megnevezésének a rövidítése – APAPET – használatos. Ez a szerveződési forma is bottom-up fejlemény, de az uniókhoz hasonlóan szintén külső kényszer hatására jött létre. Újabb, az egész térséget átfogó szerveződés a több közbirtokosságot összefogó gazdasági társulás (részvénytársaság). Ez is bottom-up fejlemény, az utóbbi időszak rendkívüli térségi viharok nyomán kitermelhető nagy mennyiségű faanyag értékesítési feladatainak megoldása ösztönözte a szereplőket a szervezet létrehozására, természetesen távolabbi közös gazdálkodási célok (fafeldolgozás) érdekében.

A három szerveződési szint formálisan hierarchikus, azonban az egyes szintek között csak igen kevés esetben van rendszeres kapcsolat vagy együttműködés.

1.3 Az erdőgazdasággal kapcsolatos térségi narratívák

A székelyföldi térségi erdővagyon egységes vagyonként nem létezik abban az értelemben, hogy nincsen térségi tulajdonos, és maga a vagyontömeg is csak megközelítő jelleggel definiálódik (a közbirtokosságok száma, az egyes közbirtokosságok erdővagyonának területi alapú becsült összesítése, az évente kitermelt famennyiség becslése, a közbirtokosságokhoz kapcsoló magánerdészeti struktúra). A térségi vagyonnal történő gazdálkodás sem nevezhető térséginek (nincsen közös terv, közös célkitűzés, közös program, közös működtetési modell). A narratívák szintjén azonban mind az erdővagyon, mind az erdőgazdálkodási gyakorlat térségi léptékűvé válik, ezek a narratívák térségi jelleget, funkciót, célt, feladatot, eredményeket, problémákat, múltat, jövőképet tematizálnak. Narratívákat – kisebb-nagyobb sikerrel, eltérő kidolgozottsággal – a médiadiskurzus, a hétköznapi kommunikációs gyakorlat, a szakmai

beszéd és politikai-hivatali diskurzus egyaránt termel. Ezek a narratívák – hasonlóan a jogi, adminisztratív vagy gazdasági környezethez – olyan kontextuális befolyásoló erőt és referenciakeretet képviselnek (részben támogató, részben kényszerítő funkcióval), amelyektől a közbirtokosságok működtetői nem tekinthetnek el.

Az alábbiakban röviden jelezzük a térségi erdőgazdaság témaköréhez kapcsolódó fontosabb narratívákat, illetve az egyes narratívák tartalmi elemeit:

- Társadalomtörténeti narratíva: az erdőgazdálkodás múltbeli gyakorlatának és társadalmi szerepének felidézése, a múltbeli működési modellek és társadalmi szerepvállalások modellként való megjelenítése a mai szereplők számára.
- Kisebbségpolitikai narratíva: Az erdővagyon 1989 utáni visszaszerzése, a térségi erdővagyon fontossága, szerepe, jogi védelme, professzionális működtetésének igénye.
- Fejlesztéspolitikai narratíva: térségi léptékű elképzelések, célok, programtervek.
- Környezetvédelmi narratíva: az erdő tematikán túlmutató, térségi léptékben fokozatosan erősödő, nem egységes narratíva.
- Szakmai narratíva: térségi szakmai fórumok, találkozók és szakmai együttműködések magyarországi erdészeti intézményekkel, szakmai publikációk.
- A közbirtokosságok működésére folyamatosan reflektáló lokális hétköznapi narratívák.
- Erdészettörténeti narratíva: a térségi erdészet történetének, szakmai személyiségeinek megjelenítése.

A narratívák egy része nagy hangsúlyt helyez a térségi erdőgazdaság múltjának tematizációjára. Elsősorban legitimációs célja van: a folytonosságra, a jogszerűségekre, a társadalmi elkötelezettségekre utal, nem utolsósorban a közös erdővagyon tematizációja révén a térségi társadalom egészének folytonosságára és egységére. A jelen folyamataihoz vagy a jövőre vonatkozó elképzelésekhez kapcsolódó narratívák kevésbé határozottak, kevésbé konkrétak: elsősorban lehetőségeket, elvi elvárásokat, általános célokat, óhajokat, vágyakat tematizálnak, sok esetben csupán feltételes vagy óhajtó módon. A narratívák tematikájának és megfogalmazási módjának sokfélesége mögött az áll, hogy a térségi erdőgazdaságnak sok önálló szereplője, a sok szereplőnek sokféle működési modellje és értelmezési/igazolási gyakorlata van.

Az erdőgazdaság térségi léptékű tematizációja elsősorban arra alkalmas, hogy nyelvi-szimbolikus burokként tételje, „megjelölje” a térségi erdőgazdaság létezését,

„egységet”, igény esetén képviseleti szerepben tudjon fellépni/eljárni. Általában elmondható, hogy a narratívák tematizációja és az erdőgazdaság mindennapi működése között az átfedés csekély mértékű, a „beszéd” és a „cselekvés” két egymástól független síkon zajlik. Ez nem zárja ki azt, hogy a narratívák „felettes” referenciakeretként működjenek. Olyan referenciakeretként, amelyhez az erdőgazdaság szereplőinek, így a közbirtokosságoknak is, a tevékenységeik során általánosságban (célok, tervek, döntések) igazodniuk kell.

1.4. Az erdőgazdaság társadalmi beágyazottsága

A közbirtokosságoknak pontosan definiálható tulajdonosi szerkezetük, döntéshozó testületük, választott és jól meghatározott feladatkörökkel megbízott vezetőségük van, illetve saját vagy szerződéses viszonyban álló erdészeti szakembereik. Azonban feladataikat, tevékenységüket és értelmezési gyakorlatukat – közvetett módon – ennél jóval nagyobb társadalmi környezet határozza meg. A jogi-adminisztratív értelemben vett saját szereplők (tulajdonosok, vezetők, szakemberek) munkája számára – a tervezéstől a gyakorlaton át az értelmezésig – a jóval nagyobb társadalmi környezetnek a tudása, értékrendje, narratívája, elvárás rendszere képezi a referenciakeretet. Ennek a referenciakeretnek az egyik – közvetlenebb, erőteljesebb hatást kifejtő – megtestesítője a lokális társadalom, a másik – kevésbé megragadható és kevésbé hatásos – megtestesítője a térségi magyar közösség. Mindkét referenciakeret kitermelésében és fenntartásában sok olyan szereplő vesz részt aki nem tulajdonos, nincs vezetői vagy szakmai hatásköre. Egy adott helyi közbirtokosság saját szereplőcsoportja (tulajdonosok, vezetők, szakemberek) elvben megtehetné, hogy a közbirtokosság tulajdonának működtetését és értelmezését ettől a két referenciakerettől függetlenül alakítsa. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy változó mértékben ugyan, de ennek a két referenciakeretnek (a lokálisnak különösen!) meghatározó szerepe van abban, hogy a közbirtokosság saját szereplőcsoportja hogyan gondolja a saját erdővagyonát és arról, illetve a gazdálkodás mikéntjéről milyen értelmezést alakít ki. A közbirtokosság úgy működik, mintha lenne egy nagyobb tulajdonosa is mint a tényleges tulajdonosi réteg, és ennek a nagyobb tulajdonosnak az elvárásai nem közgyűlési szavazatok, utasítások, szakvélemények formájában jutnának el hozzá, hanem – nyíltan megfogalmazódó vagy latens módon ható – közösségi tudások, elvárások,

értékek, normák, igények, narratív konstrukciók formájában. Behatárolják azt, hogy hogyan kell dönteni, mit és hogyan kell végezni, mit és hogyan kell értelmezni.

A fentebb bemutatott helyzet folyománya az, hogy a székegyföldi erdőgazdaság (erdővagyon és erdőgazdálkodási gyakorlat) több mint gazdasági értelemben vett vagyon tömeg, több mint gazdasági értelemben vett erdőgazdálkodási tevékenység, több mint közbirtokossági intézmények csoportja. Az erdőgazdaság fontos jellemzője az, hogy benne strukturálisan (több szinten és működés formájában) összekapcsolódik a közösségi háttérű (nagyreszt társadalomtörténeti meghatározottságú) társadalmi magatartások és társadalmi tudások komplex rendszere és a többféle értéket magába foglaló erdővagyon. Ennek eredménye az, hogy a térségi erdőgazdaság működését, kisebb-nagyobb változtatási lehetőségeit a társadalmi és gazdasági/szervezeti struktúra összekapcsolódó, egymást feltételező rendszere határozza be.

2. Közbirtokosság a helyi társadalomban

A térségi erdőgazdaság legfontosabb szereplői a helyi közbirtokosságok. A térségi közbirtokossági rendszer visszaállítása és működése a térségi társadalom meghatározó szegmense, elsősorban abból adódóan, hogy ez a vagyon és annak intézményi szerkezete sokrétűen és mélyen beágyazódik (társadalmi hagyományok és tudások, magatartási modellek és rutinok, értékek, ideológiák, narratívák révén) az alapvetően vidéki jellegű társadalmi közegbe. A következőkben – a közbirtokossági vezetőkkel készített interjúsorozat, valamint térségi tereptapasztalatok alapján – felvázoljuk a társadalmi beágyazottság négy fontos jellemzőjét. Az így nyert megállapítások – a térségi társadalom működésének megértése mellett – szakmai támpontot kínálhatnak minden olyan elgondolás vagy kezdeményezés számára is, amely a térségi erdőgazdaság fejlesztésére irányul.

2.1 A szigetszerű működés

Az első és legfontosabbnak mutakozó jellemvonás a közbirtokosságok (és általában a tulajdonosok) szigetszerű működése. Ez a „small scale” típusú térségi társadalmi szerkezetek 1989 utáni széleskörű rehabilitációs folyamatával van összefüggésben. Az 1962-ben zárult kollektivizálás előtti családi és lokális működési modellek visszaállítására irányuló törekvések alapvetően azoknak a társadalmi szerkezeti formákban a visszaállításában gondolkodtak, amelyek a saját erőforrásokra

való alapozást, a saját szerkezet bebiztosítására (túlbiztosítására) és újratermelésére való irányultságot, nem utolsó sorban az ebből fakadó egyediséget helyezték a középpontba. Ez a komplex rehabilitációs igény mozgatta ebben a térségben többek között a korábbi családi földtulajdon szerkezetek visszaállítását, az önellátó családi gazdálkodásra irányuló törekvést, a lokális társadalmi szerveződések fölelevenítését, a lokális identitást rehabilitáló kulturális-szimbolikus események szervezését, illetve magának a közbirtokossági formának a visszaállítását is, lehetőleg a két világháború közti időszakból ismert célkitűzések és szerveződési formák alapján. A térségre általánosan jellemző komplex rehabilitációs törekvések minden településen a saját társadalomtörténeti tapasztalatokat, valamint a lokális adottságokat, nem utolsó sorban pedig a lokális identitást specifikáló összetevőket vették alapul. Jellemző példa a specifikációra a közbirtokosságok nevének a megválasztása is, amely az esetek többségében a lokalitás markáns és egyedi megjelenítésére irányul. A lokális tényezőkre való alapozás nem csupán formai tekintetben vezetett egyediséghez, hanem a szerveződés és működés módozatait illetően is. A lokális jellegű identitásburok megteremtése (ha nem tudatosan is) legalább olyan mértékben volt fontos az újraalapítás során, mint a gazdaságos működés. Nincsen két egyforma közbirtokosság, az egyediség minden formai, tartalmi komponensben tetten érhető. Fontos jellemző, hogy a térségi közpolitikai diskurzus is mindvégig támogatta és támogatja, értékeli és legitimálja a rehabilitációs folyamatnak ezt az egyediségre koncentráló modelljét.

A szigetszerű szerveződési folyamat és működési mód egyik fontos következménye az, hogy az erdőgazdaságban az innovációnak csekély mértékű a támogatottsága. Természetesen van példa újíto jellegű szervezeti keretek, programok tervezésére, elindítására is. Az is tapasztalható, hogy bővül a helyi társadalmi szerepvállalás (Sárosi-Blága 2020). De nem mondhatjuk azt, hogy gyakori vagy rendszeres lenne az innovációra irányuló tervezés, a térségi szereplők nem foglalkoznak azzal, hogy beruházzanak az innovációba. Az egyediség megjelenítése, erősítése ezzel szemben gyakran tapasztalható jelenség.

Fontosnak tartjuk jelezni azt, hogy a szigetszerűségben, illetve az ebből táplálkozó autonómia beállítódásban nem valamiféle függetlenség érzés a legfontosabb komponens, hanem az adottságokból összeáll *lokális egyediség*. Ennek a lokális egyediségnek sok eleme meggyőződésekkbe, helyi tudásokba, magatartásokba van feloldva, a külső szemlélő számára nehezen megfogható. A szigetszerű szerveződésnek és működésnek ez a modellje behatárolhatja a közbirtokosságok közti együttműkö-

dést is, de ennél jóval nagyobb mértékben befolyásolja a külső kapcsolatokat (hivatalok, szakemberek, média, külső/felső kezdeményezések), nem utolsósorban pedig gátjai lehetnek minden olyan innovációnak, amely a lokális szerkezet megváltoztatására irányul

A szigetszerű szerveződés és működés fontosabb jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

- A saját (közösségnek) tudott/érzett érdeknek van prioritása (csak azzal kell foglalkozni amit a saját érdek diktál, és úgy, ahogyan a saját érdek diktálja).
- Oppozíciós magatartás kialakítása/kialakulása minden olyan helyzetben és minden olyan szereplő irányába, amely a helyi közösség megítélése szerint nem a saját érdek szerint működik. Ennek nyomán termelődik a nyílt vagy latens opozíciós magatartás az erdészettel, a médiával, a szakértői tudással, a kormánnyal, általában a változással szemben.
- Nem feltűnően, de működik az elzárkózási attitűd is. Jellegzetes példája, hogy a helyi szereplők nem szívesen nyilatkoznak a médiának, fenntartásaik vannak a külső szakmai ajánlatokkal szemben.
- Az erdővagyon lokális narratívájában a „közösségi tulajdon” megjelölés legitimációs eszközként működik. Ez azt jelenti, hogy a közösségi vagyonra való hivatkozás pro vagy kontra eszközként használható az állásfoglalások, döntések, tervek, programok, kapcsolatok, együttműködések kialakítása során.
- A „üzleti gondolkodás”, az úgynevezett market-komponens sok eleme hiányzik a közbirtokossági szemléletből és gyakorlatból. Az elmúlt 30 év egyetlen lényeges tartalmi változása: az erdő pénzszerző funkciójának a kibővítése: a fa mellett megjelentek egyéb értékesíthető komponensek (erdei gyümölcs, gomba, vadállomány). A lokális gazdálkodás azonban a pénzszerzési (értékesítési) törekvése az esetek döntő százalékában nem lép túl, nem üzleti paradigma szerint működik. Az erdővagyonra nem olyan tőkeként tekintenek, amelyhez beruházást, növekedési tervet, költség-haszon számítást kell kapcsolni, hanem olyan természeti vagyonként, amely magától gyarapodik (növekmény), és amelynek egy-egy részét időként jövedelemszerzés céljából el lehet adni.

- A tradicionális patternek fontos szerepet kapnak a mentalitásban, a gazdálkodási gyakorlatban egyaránt. E szemlélet szerint a fa kiemelten nagy értéknek számít, de értéke abban áll, hogy készenlétben van és szükség esetén értékesíthető. Az erdőnek annyiban van értéke amennyiben fát biztosít, egyéb érték kevésbé releváns. Hasonló mértékben fontos az állapot/állag megőrzési beállítódás is, ez szintén a változtatás, az innováció ellen hat.

2.2.Kapcsolatkultúra, kapcsolatmenedzsment jellege

A kapcsolatok témakörét a narratívák ismertetése kapcsán már érintettük, itt csak a kapcsolatmenedzsment szemszögéből ismertetjük a közbirtokossági szereplők fontosabb magatartási mintáit. A közbirtokosságok működésével kapcsolatos események és hírek a lokális közösségi tudás részét képezik. Településenként változik annak mértéke, hogy a helyi közösségi tudásban a közbirtokosságnak mekkora hely jut. Ebben a „mindenki mindenkiről mindent tud” típusú társadalmi kontextusban a gyenge kapcsolatok jelenléte nem releváns. Ha erős kapcsolatok ebben a kontextusban megszerveződnek, akkor azok általában nem a hivatali pozíciókhoz vagy feladatokhoz kapcsolódnak, hanem a hivatali pozíciótól független, már korábban létező szociális vagy vérségi kapcsolatokra alapozódnak. Kifele az erős kapcsolatok száma nagyon kevés, és elsősorban az ügyintézéshez kötődhetnek (személyes, bizalmi kapcsolatok hivatalok munkatársaival). A kifelé irányuló gyenge kapcsolatok a közbirtokosság számára nem igazán fontosak, az egyébként a szigetszerű működésből is következik.

Mivel a közbirtokosságok vagyona, a vagyon értéke, a közbirtokosságok munkája a lokális feletti szinteken is érdeklődést kelt ezért a közbirtokossági vezetők gyakran kapnak megszólítást, felkérést szakmai fórumok, ágazati egyeztetések, közéleti-politikai rendezvények, regionális projekttervek szervezői részéről. Ezekben a helyzetekben a közbirtokosságok képviselőinek magatartását, megnyilatkozásait a bemutatott elképzelésekkel, a tárgyalt témákkal, a hivatalvezetőkkel, a szakértőkkel való formális azonosulás jellemzi. Ez az igenlő formális azonosulás azonban az esetek döntő hányadában csak addig tart, ameddig a találkozási helyzet.

A szigetszerű szerveződésből és működési modellből eredően az opposziós jellegű kapcsolatoknak a szerepe meghatározó fontosságú. Ez részben az önmeghatározási folyamat része, részben pedig a többi szereplő érdekének, működési módjának, hivatali feladatainak másságából, illetve a közbirtokosság számára „zavaró” műkö-

déséből adódik. Meghatározó szerepe van az oppozíciós kapcsolatokban annak, hogy a közbirtokosság a külső szereplőnek potenciálisan támadó jelleget tulajdonít.

A kifele irányuló reprezentációs gyakorlat visszafogott, alkalmi jellegű.

Ez a kapcsolati kultúra és kapcsolatmenedzselési gyakorlat befele forduló, elzárkózó és védekező jellegű. Külön elemzés tárgyát képezheti, hogy ennek a gyakorlatnak melyek az előnyei és hátrányai, illetve milyen feltételek hatására milyen irányban változik/változhat. Az azonban valószínűnek látszik, hogy a térségi erdőgazdaság gyakorlatának változtatásával, innovációjával foglalkozó külső szereplőknek a fentiekben fölvázolt kapcsolatcultúra körén belülre kell kerülniük ahhoz, hogy a közbirtokosságok szereplőivel változtatásokról, innovációról érdemi párbeszédet tudjanak folytatni.

2.3.A tulajdonosok magatartási modellje

A közbirtokossági vezetőkkel készített interjúk mindegyikében előtérbe került a tagság meghatározó szerepe. Ez – mint korábban jeleztük – nem csupán és nem is elsősorban a közgyűlési magatartást jelenti, hanem sokkal inkább a permanens közösségi figyelmet, véleményezést, még pontosabban azt, hogy a közbirtokosság és a vezetők tevékenységéből mi és hogyan kerül bele a közösségi tudásba. A tulajdonosi kör magatartása csak részben adódik a jogtulajdonosi státuszból, emellett nagy szerepe van a helyi közösség adott településre jellemző működési modelljének. A következőkben röviden vázoljuk a tulajdonosi kör attitűdjeinek és magatartásának fontosabb jegyeit.

- A közbirtokossághoz való viszonyulásukban meghatározó szerepe van a járadékra való beállítódásnak. Ez megmutatkozik a diskurzusban és a magatartásban egyaránt. A járadék részint anyagi, részint szimbolikus természetű. Az alapvető kérdés az, hogy a közbirtokossági tag mennyi pénzt vagy fa-mennyiséget kap a tulajdonjoga alapján, illetve a közbirtokossági státusz, milyen mértékben kap szerepet a lokális státusz fenntartásában.
- A beszédmód szintjén két referenciakeret működik, amelyek a viszonyulás konkrét formáit kitermelik. Az egyik azzal a tudással kapcsolatos, hogy „hogyan volt régen”. Ennek többféle alternatívációja lehetséges (1.) a saját közösség preferálása (pl. „nem szabad fát eladni idegennek”), (2.) „a régi modell jó volt, azt kell követni, nem az újítás a fontos”, (3.) a tulajdonosi szerkezet tekintetében a változatlanságra való törekvés van előtérben. A másik referencia

keret a szomszéd települések közbirtokosságainak működésével kapcsolatos információkból áll össze, és azzal kapcsolatos, hogy „mennyi juttatást kapunk az ismert szomszéd példákhoz képest”.

- Minden olyan témában, amely eltér a megszokott gyakorlattól a beleegyezés megszerzése nehézkes. A vitákat az érvek helyett az utalások, rosszabb esetben a minősítések dominálják. A változtatásokban való beleegyezés a tulajdonosok oldalán az esetek többségében egyfajta kényszerű tudomásulvétel.
- A vezetők munkájának, eredményeinek pozitív értékelésében két tényező lehet meghatározó. Az egyik, ha a változás kézzelfogható jeleit „látják”. Például új gépek beszerzése, székház megépítése. A másik tényező pedig a személyes juttatás értékeléséből adódik (kevés, sok, éppen elég).
- A közbirtokossági vezetők irányába is kialakul az a típusú „perlekedő” magatartás, amely ennek a térségnek a lokális közösségeit (ezen belül hangsúlyosan a férfiakat) sok évtizede jellemzi. A perlekedő magatartás lényege a helyi vezetőkkel való „vitatkozás” kiscsoportos beszélgetési helyzetekben (miközben a szóbanforgó vezető nincsen jelen). Lényege a vezetői szerephez kapcsolt értékelés, véleményezés oppozíciókba rendezése. „Jó vezető, de...”, „Jól dolgozik, de...”, „Elismerem, de...” típusú érvelések adnak keretet az ilyen típusú beszédalkalmaknak. A pozitív értékelés a domináns (a vezető státuszának elfogadása), de ez nem kerül kifejtésre, a hibák, tévedések sora azonban igen, többnyire érzelmi-hangulati elemekkel terhelt. Ez a perlekedő magatartás egyfajta „nyelvi játék”, amely a beszélő társadalmi státuszának erősítésére irányul, és nem a szóbanforgó vezető státuszának vagy munkájának a megkérdőjelezésére.

A fentiekben felsorolt jellemzők a tulajdonos olyan képét körvonalazzák, amelyet hangsúlyos mindennapi érdeklődés, járadék érdekeltség, alacsony fokú gyakorlati implikálódás, állapotmegőrzési attitűd jellemez. A megválasztott vezetők irányába távolságot tart („Ő van megbízva, az ő dolga, ő tudja...”) A vezetőséggel való együttműködés formális kerete az évi egyszeri vagy kétszeri közgyűlés, ami az együttműködés teljesen formális módja. A perlekedő magatartás révén a „megszólás jogát gyakorolja” szűk, bizalmas körben, ez azonban tartalmi-formai elemei ellenére nem irányul a vezetők ellen.

2.4. Működési modellek: három ideáltípus

A térségi közbirtokosságokra jellemző egyediség sokféle formájából elemző munkával három működési modell kivonatolható. Fontos figyelni arra, hogy egy-egy közbirtokosság működése nem rendelhető hozzá egyik, vagy másik modellhez, ugyanakkor egy-egy közbirtokosság működésében a három modell elemei különböző módon keveredhetnek. A sokféle működésből kivonatolható „elméleti” modellek a következők (a megnevezések munkahipotézis jellegűek):

- **Létfenntartó modell.** Ezt a modellt általában a kis erdőterület jellemzi, nincs saját eszköz, alacsony az osztalék mértéke, a helyi kezdeményezések és programok támogatása kisléptékű vagy hiányzik, a „mi kicsik vagyunk” diskurzusnak van domináns szerepe.
- **Kísérleti menedzsment modell.** A vezetőkre a magasabb fokú szakmai képzettség jellemző (jogász, erdész stb.) ide sorolható az olyan eset is, amikor a vezető magyarországi egyetemen szerzett szakmai képzettséget. Jellemző a nagyobb terület, kismértékben már megjelenik az erdőkultúrához és a környezetvédelemhez kapcsolódó szemléleti váltás igénye. Jelen van a pályázatok iránti nyitottság, a hálózati együttműködésre való hajlandóság. A vezető az ügykezelői szerep felvállalása mellett a menedzseri szereppel is kísérletezik. Az erdész szakmai autoritást esetenként vitatják. Mindezek csak tendenciák, még nem stabilizálódott gyakorlatok.
- **A zárt modell** (lock-in). Ezt az ideáltípust a nagyobb méretű erdőtulajdon, jobb eszközellátottság jellemzi. Nagyobb a tagoknak juttatott járadék, a tagság általában elégedett. A közbirtokosság többnyire a sajátnak érzett/tudott témákkal foglalkozik, kevés a változtatás. Ha egy területen változtatnak, akkor olyan fejlesztési tervet választanak, amelyet saját erőforrásból ki tudnak vitelezni, amelyhez nem kell partner. Az erdész szakmai autoritásának az elfogadása a jellemző.

A térségi közbirtokosságok működésében a kísérleti menedzsment modell csak kismértékben, kevés közbirtokosság működésében jelenik meg. A zárt modell és a létfenntartó modell esetenként változó keveréke jellemzi a legtöbb közbirtokosságot.

A különböző szakmai szereplők körében (erdészek, fejlesztő szakemberek, média, környezetvédők, politikusok/döntéshozók) megfogalmazódnak másfajta műkö-

dési modellek, azonban ezek kevés átfedést mutatnak a közbirtokosságok mai valóságos működési modelljeivel, ezért ezeket egyelőre csupán elvárásként, vágyképként vagy érdekérvényesítési kísérletként kezelhetjük.

Összefoglaló

Összegzőképpen azt emelhetjük ki, hogy a közbirtokosság, a térségi erdőgazdaság legfontosabb szereplője sokféle, a helyi adottságokból adódó egyedi formában jelenik meg, ugyanakkor az egyediségek halmaza mögött egész sor közös jellemzőt találhatunk. Az elemzési és a fejlesztéspolitikai megközelítés számára egyaránt fontos mindkét dimenzió, az egyediség alapos ismerete és az azonosságok számbavétele. A térségi léptékű fejlesztéspolitikai gondolkodás természetesen a közös vonásokra helyezi a hangsúlyt. Ezek egyfajta „legnagyobb közös nevezőt” alkotnak, amelyhez képest természetesen minden egyes közbirtokosság komplexebb, gazdagabb, egyedibb. Elemző munkánk alapján az alábbi közös vonásokat emeljük ki (a felsorolás nem tekinthető értékelési sorrendnek)

- A közbirtokosságok működésében a tagság autoritásának magas foka.
- A járadék elv központi szerepe.
- A helyi közösség támogatására irányuló szerepvállalás.
- A közgyűlési részvétel visszafogott mértéke.
- Az alaptevékenység (erdőgazdálkodás a tagság igényeinek kielégítése érdekében) prioritása a komplementer tevékenységekhez, a hálózati szerveződéshez, az innovációs kezdeményezésekhez képest.
- Távlati célként fölmerül a teljes körű tevékenység megszervezése (kitermelés, értékesítés megoldása saját hatáskörben, saját eszközökkel).
- Lokalitás centrikusság tevékenységben, tervezésben, értékelésben egyaránt.
- Az erdészeti szakmai kompetenciák tudomásul vétele.
- A „pontoszerű” (szigetszerű) működés dominanciája.
- Általános és erős bürokráciaellenesség, központosítás ellenesség.
- Szemléleti konszenzus az erdővagyon értelmezésében. Ennek jellegzetes példái az következők: Az erdő nem tőke, hanem beosztással értékesíthető (eladható) vagyonhalmaz. Újratermelés csak az abban értelemben, hogy erdő termelje újra magát, nem a tulajdonos termeli újra a tőkét. Gazdál-

kodás helyett csak értékesítés. Nem az én munkám termel (beruházás), hanem a természet (nekem), ezt én adhatom el. Értékmenedzsment helyett csak vagyoneledadás (tradicionális modell). Az erdő nem érték, hanem áru.

Szakirodalom

- Bárth, J. (2010): Székely közbirtokosságok a 20. század első felében. *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* XXXVIII. 51–63
- Biró, A. (2017): Szemelvények a Csíki Magánjavak történetéből. In: Biró Z.Z. (szerk.) Csíki Magánjavak. Hagyomány és küldetés. Státus Kiadó, Csíkszereda, 19-127.
- Biró, A. Z. (2020): Helyzetkép 2020 – a székelyföldi erdőgazdaság szereplői és működési modelljei. In: Biró A. Z. – Tamás L. (szerk.) Közösségi vagyon – közösségi szerep. Székelyföldi erdőgazdálkodás: szempontok, tények, lehetőségek. Státus Kiadó, Csíkszereda, 33-73.
- Biró, A. Z. – Tamás, L. (szerk.) (2020): Közösségi vagyon – közösségi szerep. Székelyföldi erdőgazdálkodás: szempontok, tények, lehetőségek. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Biró, Z. Z. (szerk.) (2017): Csíki Magjavak. Hagyomány és küldetés. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Garda, D. (1998): A falutörvényről a közbirtokosságig. Gyergyóújfalu monográfiája. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Garda, D. (2002): A székely közbirtokosság I–II. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Kádár, Zs. (1993): Székelyföldi erdészeti- és faipartörténeti jegyzetek. *Erdészettörténeti Közlemények* XI. Az erdőgazdálkodás minden területét érintő forrásgyűjtemény és adattár
- Kádár, Zs. (1994): A Székelyföld erdészettörténete. *Erdészettörténeti Közlemények* XIV.
- Kádár, Zs. (1999): Székelyföldi erdészeti arcképcsarnok. *Erdészettörténeti Közlemények* XXXIX.

- Kádár, Zs. – Pál, A. S. (2002): A székelyföldi erdészet és faipar. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (2018): Erdő a közösségért, közösség az erdőért. Erdővagyon a Székelyföldön: Helyzetelemzési anyag. Kézirat.
- Kocsis, L. (2006): A Csíki Magánjavak története (1869–1923), Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda.
- Oroszi, S. (1995): Emlékezés a székely közösségek erdőire. *Erdészettörténeti Közlemények* XVII.
- Oroszi, S. (2004): Az erdélyi közösségi erdők története. *Erdészettörténeti Közlemények*, LXVI.
- Oroszi, S. (2006): Egyházi és iskolai erdők Erdélyben. *Erdészettörténeti Közlemények* LXIX.
- Sárosi-Blága, Á. (2020): Közbirtokosságok helyi támogatási gyakorlata. In: Biró A. Z. – Tamás L. (szerk.) *Közösségi vagyon – közösségi szerep. Székelyföldi erdőgazdálkodás: szempontok, tények, lehetőségek.* Státus Kiadó, Csíkszereda, 89–98.

Abstract

The study was carried out in the framework of the WAC - Centre for Regional and Anthropological Research during 2020-2021, which aimed at analysing the composesorate structure, the most important component of the forest economy in Szeklerland. The research programme, based on a series of interviews, case studies, personal observation and fieldwork, examines the functioning of composesorates – community forest ownership – at the local scale in the context of local society. at the local scale in the context of local society. The first part of the paper describes the contextual features that need to be taken into account in order to examine the complex social role of composesorates. The second part of the paper summarises the results of the analysis of the functioning of composesorates.

Keywords: community forestry, composesorates, rural society